

Խմբ. - Առաջին Շրջաբերական Նամակ Պրոս ԺԲ. Ս. Քաճանձապետի	273
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ	
Յ. Քիրտեան. - Կիլիկիա դրուած քանի մը հին ձեռագրաց Յիշատակարանները	279
Հ. Յ. Աւգեր. - Առաքելական քարոզու- թիւնը Հայոց մէջ	284
Հ. Ե. Գոռուկեան. - Փլորենտինոյ Տիեզե- րական Ժողովը	295
Հ. Ս. Ֆերահեան. - Ամիրտովլաթ Հայ Բժշկապետին «Անգիտաց Անպէտ»ը	301
Գ Ր Ա Կ Ա Ն	
Հ. Ա. Ք. - Վշտի Էրեկոյ	307
Սրիմգ. - Պատարազա	307
Հ. Ղ. Ալիշան. - Հեթումի ողբը իր զա- ւակներուն վրայ (Թրդմ. աշխ. Հ. Վ. Յ.)	308
ՕՐՈՒԱՆ ԳՐՔԵՐ - ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ	
Հ. Ա. Ծովեան. - «Սպիտակ Արդարու- թիւն» (Ա. Անդրէասեանի)	309
Մ Ա Հ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն	
Հ. Ե. Փ. - † Հանգիստ հոգւոյ Հ. Գա- րբէլ Վ. Նահապետեան	313
Խմբ. - † Հանգիստ հոգւոյ Շնորհազարդ Տէր Սահակ Բ. Խաչատրեան Կաթողիկոսի Սոյ	315
Հ. Ա. Ծովեան. - † Արմենակ Շահմուրա- տեան	317
Հ. Խ. Վրթանէսեան. - † Georges Goyau	318
Նշանաւոր Այցելուներ ի Ս. Ղազար, յամին 1939	312

□

ԿԱՐԵՒՈՐ ԱԶԴ

Կը խնդրենք մեր ազնիւ բաժանորդներէն որ բարեհաճին փութով կարգա-
դրել Խմբագրութեանս հետ իրենց հին ու նոր հաշիւները :

ԽՄԲ.

	p.
Réd. — La Première Lettre Encyclique de S. S. Pie XII	273
ACADEMIE ARMENIENNE — PHILOLOGIE	
H. Kurdian. — Mémoires des manuscrits de Cilicie	279
P. J. Aucher. — La prédication Apostolique chez les Arméniens	284
P. I. Krouzian. — Le Concile Œcuménique de Florence	295
P. E. Férahian. — « Ankidatz anbèdè » (« Inutile aux ignorants ») d'Amirdovlath méde- cin arménien	301
LITTÉRATURE	
P. A. K. — La Soirée de douleur	307
Srink. — Mon Sacrifice	307
P. L. Alichan. — La plainte de Héthoum pour ses fils	308
LIVRES DU JOUR — RECENSIONS	
P. A. Dzovian. — « Justice blanche » (par A. Antreassian)	309
NECROLOGE	
P. E. P. — † P. Gabriel Nahabedian	313
Réd. — † S. B. Isaac II Khabaïian Patri- arche de Sis	315
P. A. Dzovian. — † Arménagh Chahmou- radian	317
P. K. Vertanessian. — † Georges Goyau	318
Célebres visiteurs à St. Lazare en 1939	312

ԲԱՉՄԱՎԵՊ

ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԳԻՏԱԿԱՆ - ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ

ՆՈՅԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ ԹԻՒ 11 - 12

ՀԱՏ. Ղ.Ի. ՌԵԶԸ-ՌԵԶԸ

ՎԵՆԵՏԻԿ Ս. ՂԱԶԱՐ

ԱՌԱՋԻՆ ՇՐՋԱԲԵՐԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿ

Ն. Ս. ՊՐՈՍ ԺԲ Ս. ՔԱՃԱՆԶԱՊԵՏԻ

Ներկայ աղետաւոր ժամանակին՝ երբ ազգերուն մէջ կրօնքի ճշմարտու-
թիւններուն եւ բարոյական սկզբունքներուն խախտումով սկսաւ դժնդակ կա-
ցութիւն մը ստեղծուիլ, երբ ոսնակոխուիլ սկսան իրաւունքի եւ արդարութեան
սկզբունքները եւ այսպէս ծայր տուաւ իւրացումի կամ ջնջումի քաղաքակա-
նութիւն մը, կը հնչէ ահա աշխարհի ամենամեծ հեղինակութեան պատգամը :
Ն. Ս. Պրոս ԺԲ Քաճանձապետին Անդրանիկ Շրջաբերականն էր այն, ուղ-
ղուած անխտիր բոլոր աշխարհի, բոլոր քրիստոնեայ ազգերուն, եւ վերջապէս
բոլոր անոնց՝ որոնք ճշմարտութեան, արդարութեան ու խաղաղութեան
սիրոյն համար բարի կամք ունէին լսելու :

Հաւատքի ճշմարտութիւններու այդ փողը իսկոյն արձագանդ գտաւ
աշխարհի ամէն կողմ. միջազգային մամուլը ընդարձակ էջեր նուիրեց ու
գնահատանքով ընդունեցաւ քաճանձապետական այս վաւերաթուղթը, որ
կը լուծէր հարցեր՝ որոնք կրօնական, քաղաքական եւ ընկերային կեանքի
տեսակէտով բոլորովին հակոտնեայ եւ այլափոխուած ուղղութիւն մը առած
են այսօր :

Նորընտիր Քաճանձապետը դիտակից իր առաքելական բարձր պաշտօնին՝
կը յայտարարէ իր Շրջաբերականին մէջ անվերապահ եւ աներկիւղ՝ այսպէս .

«Ոչինչ Մեր պաշտօնին եւ մեր դարուն համար ա՛յնքան պարտաւորիչ կը
համարինք, որքան վկայել ճշմարտութեան համար :

Մեր այս պարտականութիւնը, որուն պիտի նուիրուինք առաքելական
ողով, Մեզմէ կը պահանջէ որ մարդոց սխալներն ու յանցանքները այնպէս
ճանաչանանք ու հերքենք, որ տեսնելն ու ճանչնալէն վերջ, կարելի ըլլայ
զեղն ու դարմանը մատուցանել » :

Քաճանձապետը յետ նկարելու վերջին քառասուն տարիներուն մէջ կա-
տարուած արտաքին իրերու հսկայաքայլ յառաջխաղացումը իսկ հոգեկանին
ու դադափարականին յետադիմութիւնը, եւ թէ ի՞նչպէս ոչ մէկ դար մերինէն
աւելի տառապեցաւ հոգեկան պարագլուխէն, հակառակ ամէն տեսակ մեքե-

«Բազմավէպ» Նոյեմբեր - Դեկտեմբեր 1939

նաներու զարգացումին, կ'անցնի փոխադարձելու իր երախտագիտական արտայայտութիւնները անխտիր ամէն անոնց, որոնք իր ընտրութիւնն ու թաղադրութիւնը չնորհաւորեցին ուղերձներով եւ բարեմաղթութիւններով:

Բազմալիւայի խմբագրութիւնս կը համարի օգտակար էջ մը հրամցուցած ըլլալ իր ընթերցողներուն՝ սոյն կարեւոր Շրջաբերականէն ինչ ինչ մասեր ղետեղելով հոս առանձին գլխակարգութիւններու տակ, նկատելով անոր յոյժ չահեկանութիւնը զանազան տեսակէտներով:

ԽՄԲ.

ԼԱՏԵՐԱՆԵԱՆ ԴԱՇՆԱԳԻՐԸ

«Բայց մասնաւոր կերպով մեր շնորհապարտ զգացումները կը յայտնենք այն յարգալիւր պատիւներուն համար, որ Մեզի ընծայուեցան Վեհապետներէ, Թագաւորներէ, Վարչապետներէ եւ Հասարակաց Իշխանութիւններէ այն ազգերուն, որոնք Ս. Աթոռիս հետ բարեկամական յարաբերութեամբ մէջ են:

Ի սփիւռս տարածուած քրիստոնեայ ժողովուրդին ուղղած Մեր առաջին Շրջաբերական Նամակին մէջ մասնաւոր հաճութեամբ մը կը յիշատակենք Իտալիան առանց չարքին մէջ: Իտալիան կ'ըսենք, Առաքելներու Գլխաւորներէն խնամուած հաւատքի արդասարեք այս պարտէզը, որ Լատերանեան Դաշնագրին նախախնամական դործին կնքումէն վերջ պատուոյ տեղը կը դրաւ Ս. Աթոռիս քով պաշտօնապէս ներկայացուած Ազգերու շարքին մէջ:

Այն դաշնագրով «Քրիստոսի խաղաղութիւնը վերադարձաւ Իտալիայ» եւ անկէ ծագեցաւ բարեգուշակ արշալոյս մը, աւետելով հոգիներու անդորրաւէտ ու եղբայրական միութիւնը կրօնական մարդին մէջ եւ համերաշխութիւնը քաղաքական կեանքին մէջ: Կը խնդրենք Աստուծոյ որ այս խաղաղութիւնը միշտ պայծառ օրեր բերէ, ողորդէ, վերանորոգէ, աճեցնէ եւ ուժգնապէս զօրացնէ Իտալացի ժողովուրդին հոգիները, որ Մեզի այնչափ մօտիկ են եւ նոյն կեանքը կը շնչեն, որ Մեր Նախորդներուն ու Մեզի սիրելի այս ժողովուրդը, ֆնալով հաւատարմի իր Նախնիքներու կրօնքին պանծալի արարքներուն, Աստուծոյ պաշտպանութեան տակ օրէ օր աւելի բմբունէ Սաղմոսերգուին խօսքին ճշմարտութիւնը, թէ «Երանի այն ժողովուրդին, որուն տէրը Աստուած է»:

Իրաւական եւ հոգեկան տեսակէտներուն խոստովանալից այս նոր կացութիւնը, որ բոլոր դարերուն մէջ անընդելիօրէն զրոշմունքի տաճարն էր այդ զորքը ստեղծեց ու հանդիսապէս կնքեց Իտալիայի եւ ի վանդակ կաթողիկէ աշխարհին առջեւ:

Մեզի երբեք այսքան ընդհանուր համաձայնութեան նպաստող ազդակ մը չէր երեւցած, ինչպէս երբ Վատիկանեան Տաճարի արտաքին բարձր պատշգամբէն առաջին անգամ բարձրացուցինք ու ծաւալեցինք Մեր հայրական ձեռքերը եւ զեղուն սրտով օրհնեցինք Հոռոմ՝ Գերագոյն Քահանայապետին Աթոռը եւ Մեր սիրելի ծննդավայրը, Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ հետ դաշնագրով հաշտուած Իտալիան եւ աշխարհիս երեսը սիրուած բոլոր ժողովուրդները:...

ՆԵՐԿԱՅ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

Իբրեւ սկիզբ բոլոր այս չարիքներուն, որոնք մեր ներկայ ժամանակները սրբնթաց ու գահավիժարար դէպք հոգեկան սնանկութիւն եւ առաքելութեանց անդործութիւն կ'առաջնորդեն, գլուխ կանգնած են քանդիչ ջանքերը այն ոչ քիչերուն, որոնք կը ջանան Քրիստոսն արտաքսել իր թագաւորութենէն, չեն ուղեր ճանչնալ Անկէ տրուած ճշմարտութեան օրէնքը եւ կը մերժեն սիրոյ պատուէրը, որ անոր թագաւորութեան համար կենսական եւ աստուածային ստեղծող ու կազմողիչ շունչն է: Այս պատճառով պատուելը Քրիստոս իր թագաւորական գահին վրայ, ճանչնալ անոր վեհապետական իրաւունքները, եւ անհատներու եւ ընկերութեան վերադարձը քրիստոնէական ճշմարտութեան սիրոյ օրէնքին, կը կազմեն միակ ճանապարհը մարդոց փրկութեան:

Մինչ այս տողերը կը գրենք, Պատուական Եղբայրներ, Մեզի կը հասնի սարսափելի դոյժը, որ հակառակ խաղաղասիրական Մեր բոլոր ճիգերուն, բռնկեր է արդէն պատերազմի համաճարակ հրդեհը: Մեր գրիչը կ'ուզէ կանգ առնել, երբ կը մտածենք անհամար թշուառութիւնները անոնց, որոնք զեռ երէկ ընտանեկան յարկին տակ՝ թէեւ չնչին կամ համեստ բարեկեցութեամբ՝ կ'ուրախանային: Անհուն վիշտով կը ճնշուի Մեր հայրական սիրտը, երբ կը նախատեսենք այն բաները, որ կրնան հասունալ բռնութեան եւ ատելու-

թեան խաւարային սերմէն, որուն առջեւ արդէն սուրբ արիւնահոս աղօսներ կը բանայ:...

Լատեսութեամբ մը կը յուսանք Աստուծով, որ զուցէ մեր ժամանակի այս աղէտներուն առջեւ լատաղոյնի փոխուին զաղափարներն ու զգացումները շատեւուն, որոնք ցարդ մէջտեղ լայնօրէն ծաւալած խաբեպատիր զաղափարներուն կուրօրէն վստահելով, անխորհուրդ եւ անխոհեմարար կը քալէին ճամբէ մը՝ որ ինչ անորոշութիւններով ու դարանակալի է շատեր, որ չէին կշռալու թէ որքան կ'արժէր ու կ'արժէր Եկեղեցւոյ հովուական առաքելութիւնը, ուղղամտութեամբ ու սրբութեամբ դաստիարակելու համար հոգիները, հիմա զուցէ աւելի կ'ըմբռնեն եւ աւելի կը դնա-հատեն Եկեղեցւոյ ազդարարութիւնները, զոր խաղաղ եւ ապահով ժամանակներու մէջ անտեսելի էին:

Ներկայ ժամանակի չարակրութիւնները ու ցաւալի արարքները զերազանց ջատագովներն են քրիստոնէութեան սկզբունքներուն, որ աւելի քան երբեք կրնան ճշներուն, որ աւելի հոգիները: Որովհետեւ մարտութեան մղել հոգիները: Որովհետեւ այս հակաքրիստոնեայ սխալներու հակառակ կանգնած են ու կամայականութեանց անդադմէն է որ այսպիսի մահաբեր թեանց տիղմէն է որ այսպիսի մահաբեր պատուներ հասունցան, որոնք նոյն կարծիքներուն մոլորութիւնը ցոյց կու տան եւ անոնց դատապարտութիւնը կը կնքեն. եւ այս ապացուցանողական արժէքը տեսական ամէն հերքումներէ աւելի զերազանց է:

Երբեմն, յուսախաբութեան եւ պատանքի առիթներուն մէջ աստուածային շնորհքը կը ծաղի խոռոված հոգիներուն, իբրեւ «Աստուծոյ անցքը», եւ Փրկչին իբրեւ «Աստուծոյ անցքը», կը բացուին ջեւ կեցած, կը բախեն, կը բացուին յաճախ դռները, որոնք այլապէս պիտի չբացուէին:

Աստուած գիտէ թէ ո՛րքան մեծ դորով ու անխառն ուրախութեամբ կ'ուղղենք մեր սրտերը անոնց՝ որոնք այս դռն աղէտներու փորձառութեան առջեւ կը զգան իրենց սրտէն ծագող ճշմարտութեան, արարութեան եւ քրիստոնէական խաղաղութեան փրկաւէտ տենչը. նմանապէս սէր միայն կը շնչէ Մեր սիրտը հանգչպ անոնց, որոնց զեռ չծագեցաւ երկնաւոր լոյսը, եւ Մենք կը խնդրենք Աստուծոյ որ Քրիստոսն արհամարհողներուն կամ անարդողներուն մտքին մէջ ծագէ նշոյլ մը այն

լոյսէն, որ երբեմն Սողոմոն Պողոսի փոխեց, եւ Եկեղեցւոյ դժուար ժամանակներուն մէջ ցոյց տուաւ իր խորհրդաւոր ուժը:

ՆԵՐԿԱՅ ԴԱՐՈՒՍ ՍԽԱԼՆԵՐԸ ԵՒ ՀԵԹԱՆՈՍՈՒԹԵԱՆ ՆՇԱՆՆԵՐ

Ներկայիս, մինչ խառնաշփոթ դէպքեր ու աղէտներ կը մտահոգեն զամէնքը, Մեր զխաւարութիւնը չէ հոս դարուս սխալներուն ամբողջական հերքումը պարզել, զոր պիտի չանտեսենք եթէ հարկը պահանջէ, այլ միայն մէկ քանի հիմնական անդադարձութիւններ պիտի ընենք այս մասին:

Այսօրուան մարդիկ, Պատուական Եղբայրներ, անցեալի շեղումներուն վրայ նոր մեկնարանութիւններ ու սխալ ուսուցումներ բարդելով, մինչեւ ծայրայեղութիւն դացին, որմէ միայն մոլորութիւն ու կործանում կրնայ առաջ գալ:

Ամէնէն առաջ բացայայտ է, թէ ներկայ քաղաքակրթութիւնը հարուածող առաջին ու խոր աղբիւրը կը բխի անկէ՝ որ մարդիկ կը ժխտեն ու կը մերժեն բարոյականի տիեզերական օրէնքը՝ անհատական եւ ընկերային կեանքէն ու ժողովուրդներու միջազգային յարաբերութիւններուն մէջէն. ասով բնական օրէնքն է որ արհամարհութեամբ ու մոռացութեամբ կը քանդուի:

Աստուած, բոլոր արարածներուն ստեղծիչն ու հայրը, Հիմնադիրն է այս բնական օրէնքին. նոյն ինքն է զերագոյն եւ բացարձակ Օրէնսդիրը, եւ մարդոց դործեւուն իմաստուն եւ արդար Դատաւորը: Երբ կը ժխտուի յաւիտեանական Աստուած մը, ամէն բարոյականի հիմ կը խախտուի ու կը տապալի, կը լոյ է եւ հետզհետէ կը նուաղի բնութեան ճայնը, որ մինչեւ իսկ անուաններուն կամ քաղաքակրթութեան շտամանած ցեղերուն կը սուրկեցնէ՝ թէ ինչ է բարին, ինչ է չարը, ո՛րն է օրինաւորը, ո՛րն ապօրինին, եւ կը զգացնէ անոնց՝ թէ օր մը Գերագոյն Դատաւորին առջեւ հաշիւ պիտի տան իրենց բարի կամ չար դործերուն:

Ինչպէս յայտնի է, Պատուական Եղբայրներ, Եւրոպայի մէջ բարքերու հիմնական յեղաշրջումը սկսաւ այն օրէն, երբ շատեր հեռացան Յիսուսի Քրիստոսի հաւատքէն, որուն աւանդապահն ու վարդապետն է Պետրոսի Աթոռը. այն հաւատքէն, որ նախորդ դարերուն մէջ ձուլած եւ քրիստոնէական ոգւով կերպարանած էր Եւրոպայի ժողովուրդները, որոնք խաչի սկզբունքներով կրթուած, ազնուացած ու

զարգացած, ընկերային ու քաղաքական այնքան մեծ յառաջդիմութեան հասան, որ միւս ժողովուրդներն ու երկիրները քաղաքակրթեցին ամէն մարդերու մէջ: Բայց երբ շատեր անջատուեցան Եկեղեցւոյ անսխալ վարդապետութենէն, այնչափ առաջ գացին, որ մինչեւ քրիստոնէական վարդապետութեան հիմք եւ կեդրոնը կազմող Քրիստոսի աստուածութիւնը ուրացան ու մերժեցին, եւ այսպէս կրօնական քայքայում ու կազմալուծում առաջ բերին:

Աւետարանը կը պատմէ, որ երբ Քրիստոս խաչուեցաւ, «բոլոր երկրիս վրայ խաւար պատեց»: Ասիկա մահադուշակ խորհրդանշին էր այն իրականութիւններուն՝ որոնք պատահեցան եւ կը շարունակեն պատահիլ, քանի որ խաւարով կուրցած եւ չափազանցօրէն ինքնահաւան անհաւատ մարդիկ կը յաւակնին արտաքսել աստուծային Փրկիչը, այսօրուան անհատական ու մասնաւորապէս ընկերային կեանքէն, եւ այսպէս Քրիստոսի հաւատքին հետ նաեւ Աստուածային Հաւատքը կ'ուզեն խախտել:

Ասոր իբր հետեւանք, մոռացութեան դատապարտուեցան բարոյականի այն բոլոր սկզբունքները եւ օրէնքները, որոնք անցեալ ժամանակներուն մէջ անհատական եւ ընկերային կեանքի ապրելակերպին խարխիւներն էին:

Եւ այնքան փառարանուած եւ օրը օրին արագօրէն ծաւալած աշխարհիկ սկզբունքներն ու կամայականութիւնները ընկերային կեանքին վրայ տիրապետեցին եւ այնքան յառաջացան, որ անհատը, ընտանիքը եւ բովանդակ ընկերութիւնը Աստուծոյ եւ Եկեղեցւոյ բարեբար ու կենսատու ազդեցութենէն անջատեցին եւ ամէն օր սկսան երեւան գալ ստապատում հեքսանտութեան նշաններն ու հետքերը: Այս ձգտումներէն վարակուեցան նաեւ այն երկիրները, ուր այնքան դարեւ քրիստոնէական քաղաքակրթող լոյսը փայլած էր, բայց «խաւարեցան երբ Քրիստոս խաչեցին» Շատեր գուցէ, երբ Քրիստոսի վարդապետութենէն կը հեռանային, լիովին չէին անդրադառնար որ կը տարուէին ճշմարտութեան երեւոյթին տակ պաճուճուած խաբուսիկ խօսքերու փայլէն, որոնք Աւետարանի վարդապետութենէն անջատուած՝ դերութենէն ազատագրուած կը յայտարարէին: Չէին նախատեսեր թէ ինչ պիտի հետեւէր, եթէ փրկարար ճշմարտութիւնը բռնակալ սխալի փոխուէր. եւ ոչ ալ կը

մտածէին թէ հրաժարելով Աստուծոյ անսահմանօրէն հայրական եւ իմաստուն օրէնքէն եւ Քրիստոսի ազնուացնող, հաշտարար ու բարձրացնող վարդապետութենէն, ինքզինքնին կը յանձնէին մարդոց յղղոյզ եւ ապիկար իմաստութեան: Յառաջդիմութեան մասին կը ճառէին, մինչդեռ ընդհակառակն դէպի կործանում կը դիմէին. ազնուադոյնին ձգտել կը կարծէին, մինչ թշուառօրէն կը հեռանային իրենց արժանապատուութեան մակարդակէն. դէպի վարդապետ ու կատարելութիւն կը համարէին առաջնորդել մեր դարը, մինչդեռ ցաւալիօրէն հին դերութեան մէջ կ'իյնային:

Չէին ըմբռներ թէ բոլորովին խաբէական եւ ընդունայն է մարդկային ամէն ճիգ, որ կը ձգտի քրիստոնէական օրէնքի մը տեղ փոխանակել իր հնարածը. որովհետեւ «անմտացան իրենց խորհուրդներուն մէջ»:

Այսպէս, Աստուծոյ եւ Փրկչին հանդէպ հաւատքը տկարանալով եւ հոգիներուն մէջ նուաղելով տիեզերական բարոյականի եւ արժանապատուութեան լոյսը, ինքնին կը խախտի հաստատ ու անդորր այն հիմք, որուն վրայ խարսխուած է անհատական ու հասարակաց, ներքին եւ արտաքին իրերու կարգը, որ երաշխիքն է պետութիւններու զարգացումին եւ անվտանգ պահպանումին:

Թէպէտ նաեւ այն ատեն, երբ Եւրոպայի ժողովուրդները եղբայրական զգացումներով ու քրիստոնէական կարգուսարքերու եւ սկզբունքներու միեւնոյն դադափարներով իրարու զօդուած էին, չափաւեցան բաժանումներ, յեղաշրջումներ ու պատերազմներ, բայց գուցէ ոչ մէկ ատեն, ինչպէս ներկայիս, մարդոց սրտերը այնքան ընկճուած ու խորտակուած են, երբ դառն յուզումով կը տեսնեն թէ ո՞րքան դժուարին է դարձանը դառնել իրենց թշուառութիւններուն:

Նախկին ժամանակներուն մէջ մարդոց գիտակցութեան ծանօթ էր, թէ ո՞րն է բարին, ո՞րն է չարը, ինչ բան օրինաւոր է, ինչ բան ապօրինի. այս գիտակցութիւնը ազդակն էր դիւրաւ համաձայնութիւններ գոյացնելու, խռոված կիրքերը հանդարտեցնելու եւ իրերու խաղաղ կարգադրութեան համար ապահով ճամբայ բանալու:

Մինչդեռ մեր օրերուն բաժանումները միայն անյազ ցանկութիւններու անսանձ ժայթքումէն չէ որ կը ծագին, այլ հոգեկան յուզումէն եւ գիտակցութեան այն

պակասէն, որ յանդգնօրէն կը տապալէ անհատական եւ ընկերային բարոյականին ու պարկեշտութեան սկզբունքները:

Կրօնական վարդապետութեան եւ բարոյականի սկզբունքներուն անտարբեր արհամարհութենէն, իրեւ թունաւոր աղբիւրէ մը՝ կը բխին բազմաթիւ ու զանազան սխալներ. ասոնցմէ երկուքին վրայ յատկապէս, Պատուական Եղբայրներ, կ'ուզենք Ձեր ուշադրութիւնը հրաւիրել, որովհետեւ ասոնք գրեթէ անկարելի, անտեւական եւ անապահով կը դարձնեն ժողովուրդներու անդորր ու խաղաղ կենակցութիւնը:

Այս սխալներէն առաջինը, ներկայիս լայնօրէն ու վտանգաւոր կերպով ծաւալած, մոռացումն է մարդկային փոխալած, մոռացումն է մարդկային սիրոյն, որ թէ՛ դարձ գործակցութեան եւ բանական բոլոր մարդոց ծագումին եւ բանական բնութեան նոյնութեան ու հաւասարութեան պահանջն է, ինչ ցեղի ալ պատկանի անոնք, եւ թէ Փրկադործութեան նին անոնք, որ Քրիստոս խաչին վրայ իր յոյսին, զոր Քրիստոս խաչին հոգիներու յաւիտենական Հօր նուիրեց հոգիներու քաւութեան համար:...

ՔՐԻՍՏՈՆԵՍԻԹԻՆ

ԵՒ ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐՈՒԹԻՆ

Հոս կ'ուզենք անդրադառնալ այն տեսակէտին շուրջ՝ թէ Քրիստոնէութեան քարոզած ու հետապնդած տիեզերական եղբայրակցութեան գաղափարը չի հակառակի իր հայրենասիրութեան եւ ազգ. աւանդութիւններու ու պարծանքներու դադափարին եւ երբեք չի արգիլեր մեծագոյն զարգացումներու եւ օրինաւոր շահերու ձգտումը, որովհետեւ նոյն այս վարդապետութիւնը մեզի կը սորվեցնէ, թէ Աստուած սիրոյ գործադրութեան մէջ ուղիղ կարգ սիրոյ հաստատեց, որուն համաձայն մեր մը հարեալութիւնները առաւելապէս ու բարեբարութիւնները առաւելապէս չափով պարտական են վերապահել գոյն չափով պարտական են վերապահել անոնց հանդէպ, որոնք մասնաւոր կապերով մեզի միացած են: Նոյն ինքն Աստուածային Վարդապետը իր գործելակերպին մէջ ցոյց տուաւ այս նախասիրութիւնը իր հայրենի երկրին հանդէպ, որիւ թաղին արտասուելով Սուրբ Քաղաքին մօտալուտ կործանումին վրայ:

Բայց արդար եւ իրաւացի ազգասիրութիւնը պէտք է հակառակի եւ ընդդիմադրէ քրիստոնէական տիեզերական եղբայրսիրութեան պատուէրին, որ կը նկատէ միւս բոլոր մարդիկ եւ իրենց երջանկութիւնը՝ սիրոյ խաղաղարար լոյսին մէջ:

Այս սքանչելի վարդապետութիւնը մէկ ձեւով ու տեսակէտով չէ որ այնքան դերազանցօրէն կը նպաստէ քաղաքական ու կրօնական ընկերութեան: Այս վարդապետութեան ախոյանները գերբնական սիրով բոցավառ եւ անկէ մղուած, նուիրուեցան ոչ միայն խոսքի երկիրներ մշակելու եւ ամէնազգի հիւանդութիւններ դարմանելու, այլ մեծագոյնին ձգտելով, ջանացին իրենց յանձնուած հոգիները աստուածօրէն կերտել ու ազնուացնել եւ զանոնք սրբութեան կատարները բարձրացնել, ուր ամէն ինչ Աստուծոյ լոյսին մէջ կը պայծառանայ:

Անոնք կանգնեցին յուշարձաններ ու տաճարներ, որոնք ցոյց կու տան թէ քրիստոնէական գաղափարական ինչպիսի՞ վսեմ ու բարձր թռիչքներ կու տայ մտքերուն: Բայց այդ վարդապետներուն մասնաւոր արժանիքն այն եղաւ, որ իմաստուն կամ անուս, կարող կամ ապիկար մարդոցմէ՝ Աստուծոյ կենդանի տաճարներ շինեցին եւ զանոնք իրեւ ուրեր պատուաստեցին միեւնոյն որթին՝ Քրիստոսի վրայ: Անոնք հին իմաստութեան եւ մեծարժէք արուեստներու գանձեր ապագայ սերունդներու աւանդեցին, ջանալով մանաւանդ հետազանքը մասնակից ընել յաւիտենական իմաստութեան այն դերադանց պարգեւին, որ երկնաւոր շնորհով գերբնականացած մարդիկը բարեկամական ու եղբայրական դաշինքով իրարու կը զօղէ:

ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՕՐԷՆՔ

ԵՒ ՄԱՐԴԱՅԻՆ ՕՐԷՆՔ

Պատուական Եղբայրներ, եթէ հետեւանքովը մոռացումին տիեզերական եղբայրսիրութեան օրէնքին՝ որ միայն կարող է ամբապնդել խաղաղութիւնը, ատելութիւնները ջնջելով եւ վրէժխնդրութիւններն ու հակառակութիւնները հանդարտեցնելով, ժողովուրդներու հասարակաց ու խաղաղ կենակցութեան ի վնաս առաջ կու գան անհամար չարիքներ, ոչ նուազ կործանում կը պատճառեն բոլոր ազգերու եւ մարդկային բովանդակ ընկերութեան համար սխալները անոնց, որոնք կը յանդգնին ամէն յարաբերութիւն խղել Պետութեան եւ Աստուծոյ միջեւ, որ Հեղինակն ու գերագոյն Տէրն է անհատին եւ ընկերութեան, եւ Պետութիւնը կ'անջատեն Աստուծոյ՝ առաջին աղբիւրէն տըրուած գերազոյն օրէնքներէն եւ գործելու

անսահման իրաւունք կ'ընծայեն անոր, յանձնուած յողորմող ու տարուբերուող կամքերու եւ կամայականութիւններու, որոնք միայն մասնակի եւ յարաբերական չահերու կը պատշաճին:

Այսպէս, յետադասելով Աստուծոյ հեղինակութիւնը եւ իր օրէնքը, անխուսափելիօրէն կը հետեւի որ քաղաքական իշխանութիւնը իրեն բռնադրաւէ այն բացարձակ իրաւունքները, որոնք միայն զերագոյն Արարիչին կը պատկանին. այնտեղիւն ինքզինքը փոխանակելով Արարչին հետ, ինքը կամ քաղաքացիական համայնքը կ'ըլլայ մարդկային կեանքի զերագոյն վախճանը եւ իրաւականին ու բարոյականին զերագոյն ստուգանիչը, եւ կ'արգիլէ ամէն զիմուս բնական տրամաբանութեան եւ քրիստոնէական խղճի սկզբունքներուն:

Այո՛, ճիշտ է թէ մոլար սկզբունքները չեն յաջողիր ամէն անգամ բոլոր թափով իրաւործել իրենց ազդեցութիւնը, մասնաւորապէս երբ Նախնիքներու դարաւոր քրիստոնեայ աւանդութիւնները ժողովուրդներու հոգւոյն մէջ թէեւ անգիտակից բայց խոր արմատներ ձգած են: Այսուհանդերձ պէտք ենք ուշադրութեամբ նկատել տալ որ խախտու եւ անբաւարար է քննարկին կեանքի ամէն կանոն, որ հաստատուած է յոյ մարդկային հիմքերով վրայ, որ հաւաստեալ միայն երկրաւոր տեսութիւններէ եւ իր ուժը հիմնուած է միայն արտաքին հեղինակութեան պար-

տադրութեան վրայ:

Ուր որ կը ժխտուի մարդկային օրէնքի կախումը աստուածային օրէնքէն, ուր որ քերի եւ անստոյգ երկրաւոր հեղինակութեան միայն դիմում կը կատարուի եւ օգտապաշտ բարոյականի մը վրայ կառուցուած ինքնավարութիւն կը պահանջուի, հոն մարդկային օրէնքը ինքնին կը կորսնցնէ կեանքի գործելակերպին եւ հոգիներու հանդէպ իր բարոյական ուժը, որ իսկական պայմանն է քանչեւեւ համար անհատներէն եւ ի հարկին գոհողութիւններ պահանջելու:

Ստույգ է թէ երբեմն այսքան տկար ու տատանող հիմքերու վրայ կառուցուած իշխանութիւն մը պատահաբար ձեռք կը ձգէ նիւթական յաջողութիւններ, որ զարմացում կը պատճառեն միայն անոնց որոնք իրերուն խորը չեն թափանցեր. բայց անխուսափելիօրէն կու գայ վայրկեանը, երբ անխորտակելի օրէնքը յաղթող կը հանդիսանայ ու կը տապալէ ինչ որ կառուցուած էր յայտնի կամ թաքուն անհամեմատութեան մը վրայ, արտաքին եւ նիւթական մեծաշունդ յաջողութեան եւ իր ներքին արժէքին ու բարոյական հիմքին տկարութեան միջեւ. անհամեմատութիւն՝ որ միշտ առկայ էր կ'ունենայ, երբ պետութիւնը չի քանչեւ կամ կը մեքթէ տէրութիւնը գերագոյն Օրէնդրին, որ երբ կառավարիչներուն իշխանութիւնը շնորհեա՛ գծեց նաեւ անոնց իշխանութեան սահմանները:

ՅԱԶՈՐԴ ԱՆԳԱՄՈՎ

ՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

ԸՆՏԱՆԻՔԻՆ ԻՐԱՒՈՒՆՔՆԵՐԸ

ԽՂՃԻՆ ԻՐԱՒՈՒՆՔՆԵՐԸ

ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ՍԿԶՐՈՒՆՔՆԵՐ

ՄԵԾԱՄԻՏ ԻՆՔՆԱԽԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՇԽԱՐՀԻ ՆՈՐ ԿԱՐԳԸ

ԽԱՂԱՎ ԱՇԽԱՏԱՆՔ ԵՒ ԱՆԱՐԳԱՐ ԿԱՍԿԱՄՆԵՐ

ՆԵՐԿԱՅ ՏՆՈՒՐ ԳՈՅԱՎԻՃԱԿԸ ԵՒ ԽԱՂԱՎՈՒԹԵԱՆ ՕՐԸ

ԿԻԼԻԿԻԱ ԳՐՈՒԱԾ ՔԱՆԻ ՄԸ ՀԻՆ ՁԵՌԱԳՐԱՑ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐԸ

(Նոր-Ձուղայի Ամենափրկիչ վանքին ձեռագիրներէն)

Նոր-Ձուղայի հաւաքման թիւ 57 աւետարանը ունի կարեւոր պատմական յիշատակարաններ: Ծաղկեալ այս ձեռագրին մանրակարներուն եւայլնի մասին ուրիշ առթիւ:

Ձեռագրին սկիզբը խորաններու մէջ կարմիր եւ կապոյտ տողերու վրայ ոսկեաւ գլխադրերով:

Ա(ստուա)ԾԱՄԻՆ ՄԱՅՐ Ք(րիստո)ՍԻ
ՈՐ ԲԱՐԷՆԱԽՍ ԵՍ ԱՇԽԱՐՀԻ
ԲԱՐԷՆԱՍՏԵԱՅ ԱՌ ՔՈ ՈՐԴԻ
ՎԱՍՆ ԱՆԱՌԱԿ ՄԵՂԱՌՈՐԻ
ՈՐ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՆ ԱՆՈՒՆ ԿՈՉԻ
ՈՐ ԵՄ ԵՍ Տ(է)Ր ՄԵՍ ԴՂԵԿԻ
ԿՈՊԻՏԱՌԱՅ ԱՆՈՒՆ ԿՈՉԻ
ՁՄԵՂՍ ԹՈՂՑԷ ՁՈՐ ՄԵՂՈՒՑԻ
ԵՒ ՁՏԱՅ ՓՈՐՁԵԼ ՍԱՏԱՆԱՅԻ
ՏԱՅ ԿԵ(ան)Ք ՈՐԴԵՑՆ ՈՐ ԱՅԺՄ ՈՒՆԻ
ՀԵԹՈՒՄ ԼԵՒՈՆ ԻԱԿՄՈՒ ԵՒ ԳՐԻԳՈՐԻ
ՁԱԽՏԱՐԱՆՍ ՈՐ ԳՐԵՑԻ
Ի ՎԱՅԵԼԵԼ ԴԱՅ ԻՆՁ ԼԻՆԻ
ԵՒ ԻՄ ՈՐԴԵՑՆ ՁՈՐ ԳՐԵՑԻ
ԳԱՅԷ ԾԱՆԱԽՔ ԵՒ ՀՐԱՇԱՐԻ
ՈՐ ՍԱՅ ԲՆԱԽ ԻՍԿԻ ՁԼԻՆԻ:

Հ. Ալիշան իր պատկառելի Սիսուանին մէջ կը յիշէ Կոստանդին Կոպիտա-
ռոյ իբր մին Հայ բերդատէր ազնուականներէն ի ժամանակն Լեւոն Մեծա-
դործի: Հ. Ալիշանի աղբիւր ծառայած է Սմբատ պատմիչն Կիլիկիոյ:
Դժբախտաբար Կոպիտառոյ Կոստանդինի մասին ուրիշ ծանօթութիւն կը
պակսի, եւ կարծեմ առաջին անգամ ըլլալով կը յիշուի անոր չորս որդի
ունենալը, Հեթում, Լեւոն, Իլիկում եւ Գրիգոր, որոնցմէ մին կամ միւսը ան-
շուշտ իրեն յաջորդեց թէեւ իր որդւոց մասին ալ ոչ մէկ ծանօթութիւն ունինք:
Այս ձեռագրին էջ 169 ունի մանրատառ եւ զբէն սա յիշատակարանը:

«Ձա(ստուա)ճասէր եւ զբարեպաշտ իշխանաց իշխան. զպատրոն Կոստան-
դին զտէր Կոպիտառոյ որդւովք իւրովք յիշեալիք ի տ(է)ր եւ զմաւրէն զբիշոս»:
Այսպէս իր կենաց շրջանը կ'ընայ ժԲ դարուն վերջը կամ ժԳի սկիզբը:
Նոյն ձեռագրին էջ 93ա կը գտնենք հետեւեալ վերջին ստացողին յիշատա-
կարանը:

«Ես պարոն Սմպատոս, առի զկեանսարեւ աւետարանս յիշատակ ինձ եւ
ծնաւդաց իմոց. զհայրն իմ Ստեփանոսս զպապն իմ Սմպատ, զմեծ պապն (իմ)
իւնանիկ. Արդ աղաչեմ զամենեւեան կամ կարգալով կամ աւերինակելով, յի-
շեացիք զիշատակեալս ի լի եւ առատ սրտէ ի քս. եւ զա(ստուա)ճ զձեզ յիշէն
ի թվ(ին) ԶԻ (1471)»: